

Underlag för ny Policy för tankesmedjan Seniorkraft

1 Inledning

Vid Seniorkrafts senaste möte den 9 februari 2021 diskuterades om det finns anledning att ändra tankesmedjans valda prioriteringar, nämligen (1) äldreomsorg och särskilt boende; (2) anhörigvård; samt (3) digitalt utanförskap. Som underlag för diskussionen hade en promemoria i frågan tagits fram.¹

Mötet var samstämmigt i ambitionen att söka avgränsa och bli mer specifik ifråga om vilka frågor tankesmedjan bör ägna uppmärksamhet åt. Mot bakgrund av diskussionerna beslöts att ett nytt underlag skulle tas fram, vilket härmed presenteras.

2 Mål/syfte och målgrupp för verksamheten

Målet/syftet för den ideella föreningen Seniorkraft har alltsedan dess första möte år 2003 varit att lyfta fram de äldre som viktig samhällsresurs, att värna deras insatser på arbetsmarknaden och att arbeta mot åldersdiskriminering.

Det mål/ syfte för Seniorkraft som formulerades och beslutades den 9 oktober 2016

- *att verka för att äldres kunskap, kapacitet och livserfarenhet tas tillvara och att öka insikten om den viktiga roll som människor i den tredje åldern spelar i dagens samhälle.*

är nästan identisk med formuleringen i Stadgarna för Seniorkraft som fastställdes 2006-02-15.

- *Seniorkraft är en opolitisk ideell förening. Dess syfte är att verka för att de äldres kunskap och livserfarenhet tas till vara och att öka insikten om den viktiga roll som människor i den s.k. tredje åldern (+55) kan och bör spela i samhället till nytta för alla.*

När tankesmedjan Seniorkraft – då under namnet Seniorkraft - bildades för snart tjugo år sedan var det som en reaktion på ett samhällsklimat där de äldre alltmer kommit att uppfattas som en börda som stod i vägen för den yngre generationen och vars arbetsinsatser på arbetsmarknaden nedvärderades. Framförallt fyrtiotalisterna stod i skottgluggen för debatten och beskrevs som jätteproppen Orvar eller som ”köttberget av 40-talister som vi 60-talslister ska föda”.² Seniorkraft arrangerade 2010 ett seminarium på Dramaten med ett tema som är talande för det då rådande samhällsklimatet: ”Att återvinna våra ”äldresopor” - från skräphög till resurs”.³

Mycket har därefter hänt på arbetsmarknaden, framförallt under de senaste åren. Som konstaterats i flera studier har det skett en klar omsvängning i samhällsklimatet som innebär

¹ Tankesmedjan Seniorkrafts målsättning och prioriteringar – diskussionsunderlag (2021-01-21)

² Uttalandet om köttberget gjordes av dåvarande finansminister Per Nuder 2004 och blev mycket omdiskuterat. Ordet ”köttberg” är hämtat från den europeiska jordbrukspolitiken och betyder helt enkelt överproduktion av kött som det inte finns någon marknad för.

³ Seminariet hade blicken inställd på 2020: I programmet från 2010 sägs följande. ”År 2020 är 2 miljoner svenskar 65+. En generation betydligt piggare än föregående generationer. Tar samhället tillvara de resurser som de representerar?”

att den äldre delen av befolkningen har fått ett betydligt större spelrum på arbetsmarknaden och deras attraktionskraft och arbetskraftsdeltagande har ökat.⁴

Men förändringar i samhällsklimatet är snabba och ofta oförutsägbara (jfr pandemin) och det gäller att inte sänka garden! Seniorkrafts verksamhet är inriktad på de äldre och deras villkor i det svenska samhället. Målsättningen att verka för att de äldres kunskap, kapacitet och livserfarenhet tas tillvara är därför viktig att hålla fast vid.

Vi vill främja möjligheter för seniorer att fortsätta arbeta även efter pensioneringen och att verka som aktiva medborgare inom olika områden och synliggöra den kompetens och de värdefulla insatser som äldre gör i arbetslivet och på frivillig basis som volontärer. Därutöver arbetar Seniorkraft för förbättrade levnadsvillkor för äldre, t ex i fråga om boende, omvårdnad och förutsättningar för att klara av ett alltmer digitaliserat samhälle.

Det som saknas i nuvarande målsättningsdokument är Seniorkrafts ambition att fokusera på bättre levnadsvillkor för de äldre inom särskilt utvalda områden, områden som kan skifta över tid i takt med förändringar i samhället. Ett målsättningsdokument bör vara generellt utformat och kunna gälla under en längre tid än de prioriteringar som Seniorkraft väljer att stundom fokusera på. Mot den bakgrunden skulle tankesmedjan Seniorkrafts mål/ syfte förslagsvis kunna formuleras på följande sätt:

Tankesmedjan Seniorkrafts mål/syfte är

- *att verka för att äldres kunskap, kapacitet och livserfarenhet tas tillvara och att öka insikten om den viktiga roll som människor i den tredje åldern spelar i dagens samhälle; samt*
- *att driva frågor av betydelse för de äldres liv, hälsa och livskvalitet.*

Fördelen med denna förändring och komplettering av Seniorkraft mål/syfte är att den ansluter till tidigare formuleringar, och att tillägget (understruket) med lite god vilja täcks av den formulering som finns i Tankesmedjans stadgar (*den viktiga roll som människor i den s.k. tredje åldern (+55) kan och bör spela i samhället till nytta för alla*). De frågor som Seniorkraft driver av betydelse för de äldres, liv, hälsa och livskvalitet kan ju sägas vara, kanske inte till nytta för alla men åtminstone till nytta för några. Är detta långsökt? Det är dock ett värde i sig att slippa ändra i stadgarna så snart en formulering av mål/syfte för verksamheten förändras.

En förändring av mål/syfte för Seniorkraft har konsekvenser för *målgruppen* för tankesmedjans verksamhet. Så länge verksamheten var inriktad på äldres arbetsliv har det i första hand varit aktiva och arbetsvilliga äldre i den tredje åldern som varit målgrupp för Seniorkrafts verksamhet. När Seniorkraft driver frågor ”av betydelse för de äldres liv, hälsa och livskvalitet” vidgas målgruppen att inkludera även de äldre i den så kallade fjärde åldern, dvs. äldre som av olika anledningar har svårt att klara sig själva och som blir mer och mer beroende av andra. Frågor av betydelse för de äldres liv, hälsa och livskvalitet är viktiga för både äldre i den tredje och den fjärde åldern. Denna komplettering av målgrupp bör framgå av Seniorkrafts policydokument.

⁴ Se t ex Sysselsättning bland äldre (AMF februari 2020); Sveriges Riksbank: Varför ökar arbetskraftsdeltagandet och sysselsättningen bland äldre? (Rapport nr 2, 25 februari 2020); Äldre har aldrig varit yngre – åtgärder för ett längre arbetsliv (SOU 2020:29)

3 Seniorskrafts prioriteringar

3.1 Äldreomsorg och särskilt boende

Äldreomsorg och särskilt boende omfattar ett brett spektrum av åtgärder som de äldre i vårt land någon gång under livet blir föremål för. Coronakommissionen har i delbetänkandet *Äldreomsorgen under pandemin* (SOU 2020:80) granskat äldreomsorgens struktur, förvaltning, ansvar och resurser; konstaterat brister och föreslagit åtgärder för att komma till rätta med dessa, vilket kort redovisats i Seniorskrafts promemoria 2021-01-21.⁵

Inom tankesmedjan råder enighet om att äldreomsorg och särskilt boende är ett alltför omfattande och komplex fält för en liten förening som Seniorskraft. Det finns dessutom flera resursstarka organisationer som PRO och SPF Seniorerna som ägnar sig åt dessa frågor. Vår uppgift bör vara att fokusera på frågor där vi som liten organisation kan göra skillnad.

Samtidigt är det viktigt att vi håller oss à jour med detta spektrum av frågor och inte minst följer och bevakar genomförandet av Coronakommissionens förslag. Det gäller särskilt frågan om resursmobilisering för äldreomsorgen.

Detta är en fråga som Seniorskraft har uppmärksammat tidigare.⁶ Vi har gång efter annan kunnat konstatera att när det gäller samhällets *resursmobilisering för välfärdstjänster* har äldreomsorgen dragit det kortaste strået. Det gäller alltsedan början av 1980-talet. Helt klart är att behovet av välfärdstjänster kommer att öka till följd av Sveriges åldrande befolkning.

För att möta det ökade behovet av offentligt finansierade välfärdstjänster inom äldreomsorgen - på *bibehållen nivå* - måste finansieringen förstärkas och dessutom än mer så om omfattningen av och nivån på tjänsterna ska höjas. Höjda *skatter* är ett alternativ som dock tenderar att drabba finansiellt svaga kommuner med hög andel åldrad befolkning. Ett alternativ till höjda skatter är ökad *arbetstid*, t ex genom höjd pensionsålder. Ökad arbetstid torde dock i bästa fall vara ett komplement, men knappast ett substitut för skattehöjningar. Att höja *brukaravgifter* är ett tredje alternativ som dock riskerar att ge stora fördelningseffekter till nackdel för svaga grupper i samhället. Men också för hushåll med höga inkomster kan höga brukaravgifter skapa problem. En urholkad välfärd till samma skattekvot hotar tilliten till systemet.

Resursmobilisering för det ökade behovet av välfärdstjänster inom äldreomsorgen är en svår framtidsfråga som innehåller mycket sprängkraft framförallt i fråga om *hur* denna resursmobilisering ska åstadkommas och välfärden finansieras.⁷ Detta är en politisk fråga som ligger utanför ramarna för Seniorskrafts verksamhet som ideell och oberoende förening.

Resursmobiliseringen till äldreomsorgen är dock en viktig fråga för Seniorskraft att noga följa och *bevaka* eftersom den hänger intimt samman med såväl digitaliseringen av vård och omsorg som de anhörigas omfattande vårdansvar för närstående äldre.

⁵ Tankesmedjan Seniorskrafts målsättning och prioriteringar se s. 3.

⁶ Äldreboende och anhörigvård - underlag för diskussion med företrädare för politiska partier (AMF 2017-11-20)

Det kommunala skatteutjämningssystemet (AMF 2018-11-19)

⁷ Se t ex Lars Fredrik Andersson; Välfärdens framtid. Demografi, individuella välfärdskonsekvenser och skatter i Sverige 2018 till 2040. Arena idé 2019.

3.2 Anhörigas vård- och omsorgsansvar

En konsekvens av pandemin är att trycket på närstående och anhöriga att ge vård och omsorg har ökat markant. Men denna utveckling är inte bara en effekt av pandemin utan är i själva verket en klar och tydlig trend under lång tid i vårt land.

Under de senaste 30 åren har antalet äldre personer som kräver omfattande insatser i form av hemtjänst och hemsjukvård ökat, medan ett stort antal äldre med mer begränsade hjälpbehov har ställts utanför den offentliga omsorgen. Utvecklingen har lett till att anhöriga har kommit att få ett växande ansvar för vården och omsorgen om äldre.⁸ Omkring var femte svensk ger stöd eller omsorg till en närstående och en majoritet av dessa hjälper en äldre person.⁹ *Närståendevården kan därför sägas utgöra basen i vård- och omsorgsarbetet.* Vissa beräkningar gör gällande att så mycket som 60 procent av det totala omsorgsarbetet utförs av anhöriga.

Utvecklingen har lett till att det har införts olika typer av stöd till anhöriga för vård och omsorg av närstående. Det som kan förefalla vara en lovvärd satsning kan dock visa sig vara ett tveeggat svärd. Det kan sätta de anhöriga i en permanent svår situation och *legitimerat* att mindre resurser satsas på offentlig vård och omsorg.

Många anhöriga uppfattar omsorgsansvaret som omfattande - omsorgen är inte alltid frivillig - och anhörigansvaret stjälar tid från egen fritid och arbete samt kan ge upphov till oro, sorg eller stress.

Samtidigt riskerar olika stödinsatser att *befästa och legitimerat den offentligt finansierade vårdens beroende av anhörigas vård och omsorg*. Att förbättra stödet till anhöriga åtgärder inte de underliggande problem – t ex bristande kvalitet eller tillgänglighet i den offentligt finansierade vården och omsorgen – som har försatt de anhöriga i denna position.

Med hänsyn till den omfattande samhällsinsats som anhöriga – ofta utan ersättning - gör i äldreomsorgen är det å ena sidan viktigt att stödja de insatser, t ex korttidsboende och olika typer av dagverksamhet som samhället erbjuder för att avlasta anhörigvårdare. Å andra sidan får dessa insatser inte legitimerat eller vara ett argument för att mindre resurser satsas på offentlig vård och omsorg. Det är viktigt att bevaka denna balans i resursallokeringen så att stöd till anhöriga, t ex för avlastning är och förblir ett komplement och inte ett alternativ i äldreomsorgen.

3.3 Ensamhet och isolering bland äldre

Ensamhet bland äldre är ett aktuellt ämne – ett ämne som fått särskilt uppmärksamhet under pandemin. Studier visar att ofrivillig ensamheten bland äldre ökar med åren och därmed risken för isolering, nedsatt hälsa och psykisk ohälsa, vilket i sin tur kan leda till sämre matvanor, nedsatt självkänsla och för tidig död. Frågan om ensamhet bland äldre har ansetts

⁸ Äldreboende och anhörigvård - underlag för diskussion med företrädare för politiska partier (AMF 2017-11-20)

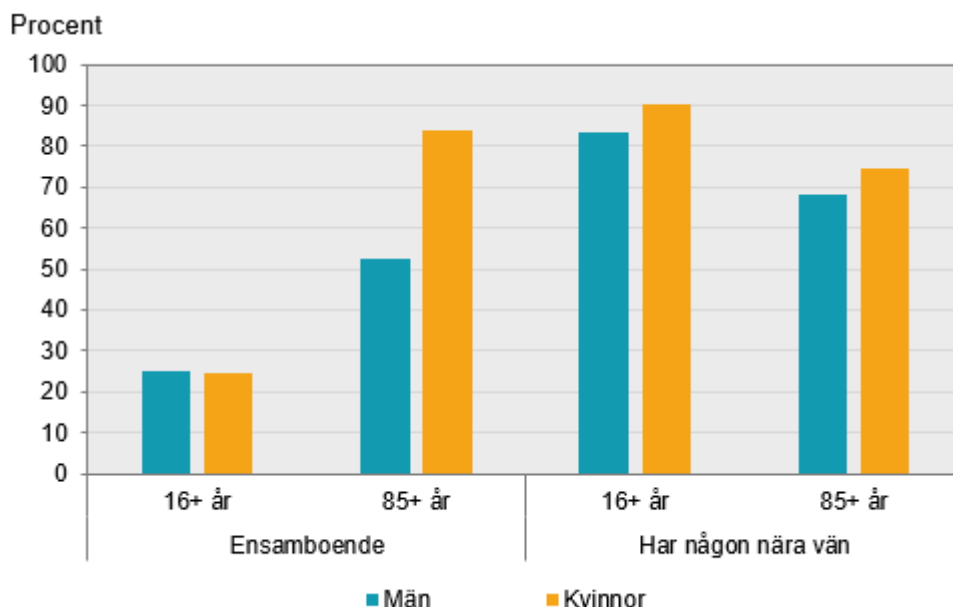
⁹ Anhöriga som vårdar eller stödjer närstående äldre personer Underlag till en nationell strategi, Socialstyrelsen 2020

så akut att ett statsbidrag har utformats i syfte att förebygga och bryta ensamhet och isolering bland äldre.¹⁰

Studier visar att cirka var femte person över 70 år ibland eller ofta upplever ensamhet. Att ha en nära vän är mer utbrett bland kvinnor än bland män och minskar med stigande ålder. I åldrarna mellan 16 och 44 år är det förhållandevis vanligt att ha en nära vän, vilket ungefär 9 av 10 män respektive kvinnor har. Bland män minskar andelen som har en nära vän successivt med stigande ålder redan före pensioneringen, medan kvinnor fortsätter att ha en nära vän längre upp i åldrarna. Bland de allra äldsta männen - 85 år och äldre - hade 68 procent någon nära vän 2016–2017, medan motsvarande andel bland kvinnor i samma ålder var något högre, nämligen 75 procent.

I hela befolkningen 16 år och äldre var 25 procent ensamboende 2016–2017. Bland de allra äldsta, 85 år och äldre, är ensamboende betydligt mer utbrett, och en väsentligt högre andel av kvinnorna bor ensamma jämfört med männen: 84 procent mot 53 procent sannolikt som en följd av att kvinnor lever längre än män (se bifogade tabell).¹¹

Andel män och kvinnor 16 år och äldre samt 85 år och äldre som bor ensamma respektive har någon nära vän. 2016–2017. Procent

Källa: Undersökningarna av levnadsförhållanden (ULF/SILC)

Seniorkraft bör inrikta verksamheten på att föreslå aktiviteter som kan bidra till att minska isoleringen bland äldre och skapa kontaktytor mellan äldre och mellan äldre och yngre, t ex inom ramen för de aktivitetscenter som finns i Stockholm.

3.4 Digitalt utanförskap/utanförställande

Under coronapandemin har det digitala utanförskapet synliggjorts, dvs. klyftan mellan de som hänger med i den digitala utvecklingen och de som inte gör det. De äldres möjligheter till ett

¹⁰ Statsbidraget regleras i förordning (2019:474) om statsbidrag för insatser som bidrar till att motverka ofrivillig ensamhet bland äldre

¹¹ Undersökning av levnadsförhållanden, SCB 2018

gott liv, till hälsa och livskvalitet hänger i mångt och mycket samman med hur väl de kan leva upp till de krav som det digitaliserade servicesamhället ställer.

Det är lätt att glömma bort hur ung denna teknik är. Iphone introducerades så sent som 2008 och surfplattan 2010. Och det var först med den mobila tekniken och de trådlösa nätverken som digitaliseringen av vardagslivet fick en mer genomgripande karaktär. Många medborgare, framförallt de äldre i vårt land, saknar den utrustning och de färdigheter som myndigheter, banker, serviceinrättningar och delar av föreningslivet i allt större utsträckning tar för givna.

Därutöver införs den digitala tekniken med en snabbhet som gör att användarna av tekniken många gånger har svårt att hänga med. De hinner knappt lära sig nya handgrepp, rutiner, gränssnitt och appar innan dessa är föråldrade. Att vara online är inget tillstånd eller något vi lär oss en gång för alla utan något som vi hela tiden måste odla och vara beredda att lära på nytt.

I en understreckare i SvD den 22 februari 2021 redovisas statistik över internetanvändningen bland äldre:¹²

- En färsk enkät som besvarats av 1 610 svenskar mellan 65 och 90 år visar att sju av tio är online dagligen. Lika många betalar sina räkningar digitalt och hälften använder betalningsfunktionen Swish.
- Samtidigt visar enkäten att 20 procent aldrig är online och att ytterligare fem procent är så lågfrekventa användare att de inte kan betraktas som digitalt inkluderande.
- Fler än hälften som är 70 år eller äldre uppger att de inte kan betala parkeringsavgift med smartphone eller köpa färdbiljetter.

Det intressanta i redovisningen är att siffrorna på hur många som befinner sig i det digitala utanförskapet - artikelförfattaren vill kalla det utanförställande¹³ - är desamma som för fem år sedan. Det innebär bland annat att var fjärde person över 70 år befinner sig i belägenheten att inte kunna boka tid via 1177 online, t ex för en vaccination mot corona19!

Betydande delar av Sveriges äldre befolkning har alltså svårt att svara mot de krav som ställts i namn av förbättrad offentlig service. Att vara digitalt aktiv är inget statiskt tillstånd. En flink 75-åring kan på kort tid tappa den digitala kompetensen på grund av sjukdom och åldrande, förändrad teknik eller på grund av att hjälp inte längre står att få.

Det innebär att många äldre inte har lyckats tillgodogöra sig eller har förlorat de färdigheter som krävs för att idén om *likvärdighet i vården och omsorgen skall kunna upprätthållas*. Detta bör vara utgångspunkt för Seniorkrafts fortsatta arbete med digitalt utanförskap inte minst med tanke på den snabba ökningen av digitala vårdtjänster.

Det bör noteras att det sannolikt finns ett samband mellan digitalt utanförskap å ena sidan och isolering och ensamhet å andra sidan. Även trycket på de anhöriga att svara för omsorgen av

¹² SvD 22/2 2021: Var fjärde 70-plussare utanför e-samhället. Dino Viscovi Lektor vid institutionen för samhällsstudier vid Linné-universitetet.

¹³ Kanske hade det varit bättre och mer korrekt att använda verbet "utanförställa" än substantivet "utanförskap" eftersom verbet antyder ett skeende eller en process medan substantivet betecknar ett tillstånd. Det som talar mot detta är dock att "digitalt utanförskap" numera är ett inarbetat vedertaget begrepp.

närstående kan ha sig grund i ett digitalt utanförskap, vilket kan bli ett dubbelt utanförskap om inte heller de anhöriga själva hänger med i den digitala utvecklingen.

3.5 Äldres representation i politiska församlingar

Äldres representation i beslutande politiska församlingar har alltsedan Seniorkrafts informella bildande 2003 varit en fråga på agendan. Seniorkraft har regelmässigt i samband med nominering av kandidater till i första hand riksdagen tagit upp frågan om de äldres underrepresentation med de politiska partierna. Men de politiska partiernas nomineringskommittéer förefaller ha varit föga intresserade av att hörsamma Seniorkrafts propåer under alla dessa år.

Enligt en rapport från Delegationen för senior arbetskraft¹⁴ var bara två (2) procent av riksdagsledamöterna efter förra valet 2018 över 65 år medan var fjärde väljare – 25 procent - uppnått denna ålder.¹⁵ Äldre är således mycket kraftigt underrepresenterade i riksdagen och andelen äldre ledamöter har dessutom minskat över tid samtidigt som de äldres andel av befolkningen stadigt har ökat. Det kan jämföras med att 56 procent av ledamöterna är mellan 30-49 år; 35 procent mellan 50-64 år och sju procent mellan 18-29 år. Det innebär att både äldre och yngre väljare är kraftigt underrepresenterade i rikspolitiken jämfört med den svenska väljarkåren. Åldersfördelningen i politiska församlingar på regional och kommunal nivå är däremot betydligt jämnare. Liknande mönster syns i de andra nordiska länderna.

Om man blickar längre söderut i Europa verkar dock mönstret vara ett annat. Minnesanteckningar från ett möte med Seniorkraft från 2008 ger en fyllig redovisning av representationen av äldre i den franska nationalförsamlingen. År 1981 var antalet deputerade i nationalförsamlingen under 40 år och över 60 år lika många. Trettio år senare går det nio deputerade över 60 år på en deputerad under 40 år! År 1981 var 24 procent av nationalförsamlingen 55-64 år, 2002 hade andelen stigit till 40 procent och 2007 till 48 procent. Förklaringen kan vara dels att valen i Frankrike i praktiken ofta är personval snarare än partival som i Sverige, dels att man i Frankrike måste visa skicklighet, erfarenhet och omdöme i yrkeslivet och därigenom ”förtjäna” det förtroende som krävs för att bli vald. I Sverige däremot ”föds” unga politiker in i de politiska ungdomsförbunden och får därefter ofta politiken som enda ”yrke”.

Det vore intressant att göra en jämförelse mellan olika länder avseende åldersfördelningen i politiska församlingar i Europa jämfört med respektive lands väljarkår.

Med all önskvärd tydlighet visar ovan nämnda rapport att de politiska partierna inte tar tillvara äldres kompetens och erfarenhet i rikspolitiken. Seniorkraft bör därför fortsatt oförtrutet verka för utökad representation av äldre i riksdagen. Här finns fortfarande mycket att göra och Seniorkraft bör inför valet 2022 på nytt ta kontakt med de politiska partiernas nomineringskommittéer på riksnivå.

4 Sammanfattning

I denna promemoria föreslås att tankesmedjan Seniorkraft gör följande förändringar och specificeringar ifråga om mål/syfte, målgrupp och prioriteringar.

¹⁴ Hur gamla är de som bestämmer? Delegationen för senior arbetskraft (S 2018:10)

¹⁵ För närvarande finns det 15 ledamöter som är 65 år eller äldre i riksdagen. Ökningen beror på att det gått 2,5 år sedan valet och att flera invalda nu passerat 65-årsdagen.

När det gäller *mål/syfte* föreslås ett tillägg med följande lydelse:

- att driva frågor av betydelse för de äldres liv, hälsa och livskvalitet

Som en följd av ändringen i mål/syfte föreslås *målgruppen* för tankesmedjans verksamhet utvidgas till att omfatta även den fjärde åldern.

Vidare föreslås följande områden som *särskilda prioriteringar* de närmaste åren.

- Att *bevaka* samhällets resursmobilisering för välfärdstjänster inom äldreomsorgen;
- Anhörigas vård- och omsorgsansvar – ett komplement inom äldreomsorgen;
- Äldres ensamhet och isolering med fokus på åtgärder som kan minska isolering;
- Digitalt utanförskap med särskilt inriktning på att upprätthålla likvärdighet i vård och omsorg;
- Äldres representation i politiska församlingar.

2021-03-09

2021-03-35 (reviderad)

Ann Marie Fallenius